

موضوع عام: شک در وجوب نفسی و غیره

مقرر: مهدی خیشه

موضوع خاص: مقتضای اصل عملی

باسمه تعالی

- ۲ ..... **مقدمه واجب**
- ۲ ..... **شک در وجوب نفسی و غیره**
- ۲ ..... **مقتضای اصل عملی**
- ۲ ..... صورت سوم: علم به اصل وجوب و شک در نفسیت و غیریت
- ۲ ..... جایگاه ادعای مرحوم نائینی
- ۳ ..... صورت چهارم: علم به اصل وجوب و فعلی وجوب غیر علی ای تقدیر
- ۳ ..... جریان برائت از تقید در صورت تماثل وجوب نفسی و غیره
- ۴ ..... عدم جریان برائت از تقید در صورت تماثل وجوب نفسی و غیره
- ۵ ..... عدم جریان برائت نسبت به عقاب دوم
- ۵ ..... حکم شک در وجوب نفسی و عینی در صورت عدم تماثل آنها
- ۵ ..... جریان برائت در صورت عدم تماثل بین وجوب نفسی و غیره
- ۵ ..... عدم جریان برائت در صورت عدم تماثل بین وجوب نفسی و غیره

موضوع: مقتضای اصل عملی / شک در وجوب نفسی و غیره / مقدمه واجب

خلاصه مباحث گذشته:

بحث در مورد شک در وجوب نفسی و غیره بود. استاد چهار صورت را مطرح کردند و فرمودند در صورت اول و دوم برائت جاری می شود. در صورت سوم فرمودند: برائت جاری نمی شود. در این جلسه به بررسی بیشتر صورت سوم و بیان صورت چهارم پرداخته می شود.

مقدمه واجب

شک در وجوب نفسی و غیره

مقتضای اصل عملی

صورت سوم: علم به اصل وجوب و شک در نفیست و غیرت

دوران امر بین وجوب نفسی و غیره است. اگر واجب نفسی باشد، آن غیر، وجوب نخواهد داشت. مثلاً مکلف مردد است بین این که نذر به دو رکعت نماز در مسجد الحرام تعلق گرفته است که وجوب نفسی دارد یا طواف مقید به نماز را نذر کرده است که وجوب غیره دارد. وجوب طواف مقید به نماز قطعی نیست. اگر نماز وجوب نفسی نداشت این غیر، وجوب نفسی به مقید را دارد. اصل وجوب غیر، مشکوک است. یعنی اگر دو رکعت وجوب نفسی نداشته باشد، طواف مع الرکعتین وجوب دارد. پس وجوب طواف مقید به دو رکعت علی کل تقدیر نیست.

مرحوم نائینی فرموده است: براءت در ناحیه وجوب مردد مجال ندارد. نمی توانیم بگوییم دو رکعت وجوب ندارد؛ زیرا دو رکعت باید اتیان شود و براءت جاری نیست. بلکه غیر، وجوب مشکوک دارد. مثلاً مکلف شک دارد که طواف با دو رکعت نماز را نذر کرده است یا نه؟ براءت از طواف مع الرکعتین جاری می شود و معارض ندارد.

مرحوم خوبی این مطلب را قبول دارد، ولی ایشان می فرماید: مرحوم آخوند در صورت اول براءت جاری کرده است، اما مرحوم نائینی می فرماید: مرحوم آخوند در صورت سوم براءت جاری کرده است.

جایگاه ادعای مرحوم نائینی

ادعای مرحوم نائینی متین است (یعنی براءت از وجوب غیر که شک داریم به مقید تعلق گرفته، جاری است). اما این ادعا در جایی صحیح است که زمان مردد بین نفسی و غیره مساوی با این قید غیره محتمل باشد. محل کلام نیز همین مورد است. تردد بین نفسی و غیره همین است که اگر نفسی باشد یک کیفیت دارد و اگر غیره شد یک کیفیت دیگری دارد. براءت از وجوب غیر با براءت از وجوب نفسی معارض دارد. زمان واجب مردد بین نفسی و غیره اوسع و اطول است نسبت به زمان قیدی که برای واجب غیره است. مثلاً زمان دو رکعت نماز برای طواف یا مسجد الحرام مساوی است. اما اگر مردد است بین این که وضو واجب نفسی است به این شکل که نذر به وضو قبل از خواب تعلق گرفته است، یا نذر به نماز قبل از خواب تعلق گرفته است که وضو وجوب غیره داشته باشد. وضو تا زمان خواب زمانش اطول و بیشتر است از وضویی که قید نماز است.

اگر نذر به نماز تعلق گرفته بود نماز وجوب غیره داشت و نیازی نداشت که وضو تا خواب ادامه داشته باشد اما اگر نذر به وضوی قبل از خواب تعلق گرفته باشد زمانش اطول از وضویی است که برای نماز واجب شده است. پس تردد بین وجوب نفسی و غیره است، اما نفسی زمانش اطول است و به لحاظ اطولیت، برائت از وجوب وضو اثر دارد. پس برائت از وجوب وضو معارض با برائت از وجوب نماز با وضو دارد. پس این که مرحوم نائینی فرموده است: برائت از وجوب غیر نماز مع الوضو جاری می شود در جایی است که واجب نفسی به همان شکل قید واجب غیره باشد. اما اگر نفسیت با غیریت متفاوت باشد برائت جاری نیست چون معارض دارد.

تذکر: این تفسیر، اشکال بر مرحوم نائینی نیست، بلکه توضیح کلام ایشان است. در حقیقت استثنا، منقطع است.

صورت چهارم: علم به اصل وجوب و فعلی وجوب غیر علی ای تقدیر

وجوب فعلی، مردد بین نفسی و غیره است، ولی حکم غیر، علی ای تقدیر فعلی است. مثلاً وقت داخل شده است و یک وجوب نماز و یک وجوب غسل مس میت داریم. وجوب غسل مس میت مردد بین نفسی و غیره است. در هر صورت وجوب نماز فعلی است. حتی اگر غسل وجوب نفسی داشته باشد باز هم وجوب نماز فعلی است. بر خلاف صورت سوم که اگر وضو وجوب نفسی داشته باشد، دیگر نماز با وضو وجوب نفسی ندارد. در این صورت مرحوم آخوند فرموده است: برائت از وجوب جاری نمی شود و باید احتیاط کند. شاید نظر ایشان این باشد که احتیاط این است که قبل از خواندن نماز، غسل مس میت کند.

جریان برائت از تقید در صورت تماثل وجوب نفسی و غیره

مرحوم نائینی فرموده است: هر چند برائت از وجوب غسل مجال ندارد؛ زیرا یقینی است که اگر غسل ترک شود استحقاق عقوبت دارد، اما در تقید شک وجود دارد. شک دارد که نماز متقید به غسل مس میت است یا نه؟ شک در تقید دارد و شک در تکلیف زائد است و برائت از تقید جاری می شود. پس مخیر است که اول نماز بخواند بعد غسل کند یا اول غسل کند بعد نماز بخواند.

در ادامه فرموده است: در جایی که وجوبین متماثلین باشند، یعنی هر دو مطلق یا مشروط باشند، مثلاً غسل مس میت و نماز مشروط به دخول وقت هستند، نسبت به غسل مس میت برائت جاری نمی شود اما نسبت به تقید برائت مجال دارد.

۱ کفایه الاصول، آخوند خراسانی، ج ۱، ص ۱۱۰.

۲ اجود التقریرات، نائینی، ج ۱، ص ۱۷۰.

عدم جریان برائت از تقید در صورت تماثل وجوب نفسی و غیره

مرحوم خوبی فرموده است: برائت از تقید مجال ندارد و باید احتیاط شود. یعنی اول غسل کند و بعد نماز بخواند. زیرا علم اجمالی داریم یا غسل مس میت متقیدا واجب شده است یا غسل مس میت نفسا واجب شده است. اصل وجوب نماز شک نداریم ولی متقیدا طرف علم اجمالی است. علم اجمالی مانع از جریان اصل برائت در اطرافش است. اصل برائت از تقید معارض با برائت وجوب نفسی مردد است. پس مجرای احتیاط است.

ان قلت: چه فرقی بین صورت چهارم و سوم وجود دارد؟ شما (مرحوم خوبی) در صورت سوم برائت را جاری کردید و تعلیل شما این بود که ترک آن استحقاق عقوبت دارد قطعا. ترک غسل مس میت قطعا استحقاق عقوبت دارد پس برائت از وجوب نفسی غسل مس میت جاری نیست و برائت تقید بلا معارض جاری است. لذا این سوال مطرح می شود در صورت سوم فرمودید: برائت از مشکوک مجال ندارد ولی در صورت سوم فرمودید: برائت جاری نمی شود؟

قلت: نکته تفرقه این است: در صورت سوم برائت اثر ندارد. یک عقاب بیشتر وجود نداشت؛ چون یک نذر بیشتر وجود نداشت. همان یک عقاب عند ترک المشکوک یقینی بود. یا از باب ترک وجوب نفسی و یا از باب این که مستلزم ترک واجب نفسی دیگر است. اما در صورت چهارم دو تکلیف است. یک وجوب برای نماز داریم و یک وجوب برای غسل مس میت داریم. اگر هر دو ترک شوند شک پیدا می شود که دو عقاب وجود دارد یا یک عقاب وجود دارد؟ اگر غسل واجب غیری باشد یک عقاب وجود دارد و آن ترک نماز با غسل است. اگر غسل واجب نفسی باشد دو عقاب وجود دارد هم ترک نماز و هم ترک غسل. ما در حقیقت شک داریم دو عقاب است یا یک عقاب، برائت از وجوب نفسی غسل مس میت از جهت غسل مس میت عقاب ندارد.

وجه عدم جریان برائت در صورت سوم این بود که برائت اثر نداشت و تامین نمی آورد. یک عقاب بود و با ترک مشکوک، عقاب واحد مسجل بود. اما در صورت چهارم برائت از وجوب نفسی غسل مس میت تامین می آورد و آن عقاب دوم در فرض ترک هر دو است. پس جریان برائت از وجوب نفسی تامین می آورد و مجال دارد که شارع بگوید رفع ما لا یعلمون. یعنی در صورت ترک هر دو، من دو عقاب نمی کنم. پس برائت در ناحیه وجوب نفسی با برائت از تقید تعارض دارند.

نکته کلام مرحوم خوئی این است که حدیث رفع ما لا یعلمون اطلاق دارد و شامل جایی می شود که ترک آن عقاب دارد حال سوال این است: آیا می توان به لحاظ عقاب دوم، رفع ما لا یعلمون را جاری کرد؟ به نظر ما چنین اطلاقی برای حدیث رفع وجود ندارد.

عدم جریان برائت نسبت به عقاب دوم

آیا هر کجا برائت شرعی در یک طرف جاری نشد، برائت در طرف دیگر جاری می شود. ما باید اقتضاء رفع ما لا یعلمون را ملاحظه کنیم. مرحوم خوئی فرموده است: اطلاق دارد و شامل این مورد هم می شود. به نظر ما رفع ما لا یعلمون نسبت به رفع عقاب دوم جاری نیست.

مساله مبتنی بر این است که رفع ما لا یعلمون اطلاق دارد و نسبت به عقاب دوم جاری می شود یا نه؟ به نظر ما اطلاق ندارد. برائت در جایی جاری است که تحیر و سرگردانی در وجوب آن وجود دارد و فرض این است در محل کلام غسل مس میت باید امتثال شود چه غیری باشد و چه نفسی باشد.

حکم شک در وجوب نفسی و عینی در صورت عدم تماثل آنها

اگر وجوبین متمائلین نبودند. مثلاً غسل مس میت بر فرض نفسیت مطلق است (چه قبل از وقت و چه بعد از وقت). اما اگر غیری باشد مشروط به دخول وقت است چون به تبع نماز است و نماز مشروط به دخول وقت است. پس مردد است بین نفسیت مطلقه و غیریت مشروطه.

جریان برائت در صورت عدم تماثل بین وجوب نفسی و غیری

مرحوم نائینی فرموده است: برائت از جهات دیگر هم جاری می شود. مثلاً قبل از وقت شک داریم که غسل مس میت واجب است یا نه؟ برائت جاری می شود. یا مثلاً مکلف غسل کرده است و وقت داخل شد و شک کرد که آیا باید دوباره غسل انجام شود از باب این که غسل بعد از وقت برای نماز وجوب دارد یا نه؟ در این جا برائت جاری می شود. یعنی برائت از تقید نماز از وجوب غسل بعد از وقت جاری می شود.

عدم جریان برائت در صورت عدم تماثل بین وجوب نفسی و غیری

مرحوم خوئی فرموده است: عدم تماثل یا به خاطر این است که وجوب غسل مس میت مقید به قبل از وقت است؟ یا از این باب است که وجوب غسل مس میت وجوب مطلق است (چه قبل از وقت و چه بعد از وقت) اگر فرض اول باشد، یا غسل

موضوع عام: شک در وجوب نفسی و غیره

مقرر: مهدی خیشه

موضوع خاص: مقتضای اصل عملی

مس میت قبل از دخول وقت صلات واجب است و یا غسل مس میت بعد از دخول نماز واجب است. در این جا جای برائت نیست؛ زیرا مصداق علم اجمالی در تدریجیات است. یا قبل از وقت، غسل مس میت واجب است و یا بعد از وقت واجب است و علم اجمالی تدریجی است. پس مجالی برای برائت از وجوب قبل از وقت نیست.

اگر مراد فرض دوم است و غسل مس میت به نحو مطلق واجب است باز هم برائت مجال ندارد. زیرا غسل مس میت وجوب موسعی دارد (چه قبل از وقت و چه بعد از وقت) وقتی مطلق است دیگر جای برائت نیست. پس از جهت وجوب جای برائت نیست.

بله این ادعای مرحوم نائینی صحیح است که اگر قبل از وقت غسل کند و بعد از وقت شک کند که نماز مقید به غسل بعد از وقت است، چون تقید مجهول است، جای برائت است. چون قبلا غسل کرده است و شاید همان کافی باشد.

خلاصه: در اصل عملی صور اربعه وجود دارد که احکام مختلفی دارد.